

PARK W ZAŁOŻENIU PAŁACOWYM DÓBR MEŁGWI PODZAMCZE W ZBIORACH ARCHIWUM ZYGmunTA RULIKOWSKIEGO

Elżbieta Przesmycka, Kamila Boguszewska

Wydział Architektury, Politechnika Wroclawska
Faculty of Architecture, Wrocław University of Technology
Katedra Roślin Ozdobnych i Architektury Krajobrazu, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie
Institute of Ornamental Plants and Landscape Architecture, University of Life Sciences in Lublin
e-mail: elzbieta.przesmycka@pwr.wroc.pl, kamila_boguszewska@interia.eu

Streszczenie. Zespół pałacowo-parkowy w Mełgwi Podzamczu usytuowany jest w centralnej części województwa lubelskiego w odległości około 20 km od Lublina. Założenie reprezentuje barokowy układ zwany „entre cour et jardin”. Pałac wraz z parkiem podporządkowany jest jednej osi biegnącej z północy na południe. Na niej usytuowane zostały: główna brama wjazdowa, most, dziedziniec honorowy oraz pałac. Celem artykułu jest prezentacja obecnego stanu zachowania założenia pałacowo-parkowego w Mełgwi Podzamczu w świetle zachowanej ikonografii zespołu z początku XX w., kiedy to właścicielem Mełgwi byli Maria i Zygmunt Rulikowscy.

Słowa kluczowe: Mełgiew Podzamcze, Archiwum Zygmunta Rulikowskiego, Lubelszczyzna

WSTĘP

W wieku XV połowa ziem Lubelszczyzny należała do średniej własności szlacheckiej¹. Ziemię łukowską zamieszkiwała szlachta zaściankowa, podobnie jak pas terenów wzdłuż Wisły od Kazimierza do Wysokiego (wiek XV i XVI).

W tym czasie zachodził bardzo intensywnie proces przekazywania dóbr królewskich możnowładcom bądź szlachcie zagrodowej. W wyniku tego działania zaczęły powstawać wielkie majątki szlacheckie i magnackie, takie jak: Puławy², Lubartów (Lewartów)³ (1543 – lokacja na prawie magdeburskim⁴), Siedlce⁵

¹ K. Myśliński, *W monarchii Jagiellońskiej*, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*, 1974, t. I, praca zb. pod red. T. Mencla, PWN, Warszawa, s. 228.

² Puławy należały do rodziny Lubomirskich, Sieniawskich, a w XVIII w. do Czartoryskich.

³ Lubartów był własnością rodziny Firlejów, następnie Sanguszków.

⁴ „Lokowanie miasta na prawie magdeburskim w XIV i XV wieku skutkowało rozplanowaniem jego układu wewnętrznego. Miasto takie posiadało prostokątny rynek z regularnymi blokami zabudowy o szerokości równej połowie głębokości działek oraz parami prostopadłych ulic wychodzących z naroży rynku. Miasta te nie miały z reguły charakteru obronnego, zakładano je na terenach nizinnych i tylko nieliczne posiadały umocnienia murów (Lublin, Kraśnik) lub wałów ziemnych (Urzędów)”. (Za: E. Przesmycka, *Lubelszczyzna wielokulturowość osadnictwa, budownictwa i architektury*, 2008, Wyd. Polit. Lubelskiej, Lublin, s. 27).

(1547 – lokacja na prawie magdeburskim), Kock⁶ (1417 – lokacja na prawie magdeburskim), Opole⁷ (1450 – lokacja na prawie średzkim), Radzyń (1468 – lokacja na prawie magdeburskim)⁸. Siedziby te stanowiły zarówno ośrodki polityczne, jak i kulturalne, pełniąc ważną rolę w organizmie państwowym⁹.

Pierwsze wzmianki na temat miejscowości Meglew pochodzą z czternastego wieku. W wieku XV właścicielem Mełgwi został Jan Podoleński herbu Lewart. W tym czasie w miejscowości został wzniesiony drewniany kościół pod wezwaniem św. Wita¹⁰, a na terenie miejscowości wybudowano dwu- lub trzypiętrowy drewniany dwór obronny. O jego ufortyfikowaniu ma w chwili obecnej świadczyć południowy staw będący pozostałością po fosie towarzyszącej fortyfikacjom dworu¹¹. Od roku 1565 dobra Meglew podzielone zostały na Meglew Nicolai i Meglew Skinder¹².

Murowany pałac wzniesiony został około roku 1600 za czasów Stanisława Melgiewskiego. Około roku 1720 dobra Mełgiew nabył Jacek Stoiński – sędzia ziemski lubartowski, za jego sprawą rozbudowana została rezydencja, której nadano barokową formę¹³.

Od lat 30. XIX w. majątek przechodzi w posiadanie rodziny Kazimierza Puchały. W tym czasie park wraz z pałacem zyskał neobarokowy układ. Droga dziedziczenia majątek przeszedł w posiadanie Joanny i Józefa Szlubowskich, następnie zaś poprzez małżeństwo stał się własnością rodziny Rulikowskich, w której rękach pozostawał aż do roku 1944. To właśnie za ich czasów na osi pałacu powstał podłużny salon ogrodowy, alejki uzyskały swobodny układ, zaś w parku umieszczono szereg obiektów małej architektury takich jak: fontanna sytuowana na osi pałacu, most wraz z ozdobną balustradą, owalny dziedziniec, taras, a także wazy ogrodowe. Ostatnimi dziedzicami majątku byli Maria i Zygmunt Rulikowscy¹⁴.

⁵ Siedlce należały do rodziny Ogińskich.

⁶ Kock był własnością rodziny Firlejów, później rodziny Jabłonowskich.

⁷ Opole należało do rodziny Górków, Słupeckich, następnie Lubomirskich.

⁸ Radzyń był własnością rodziny Potockich.

⁹ K. Myśliński, *W monarchii...*, op. cit., s. 207, 210.

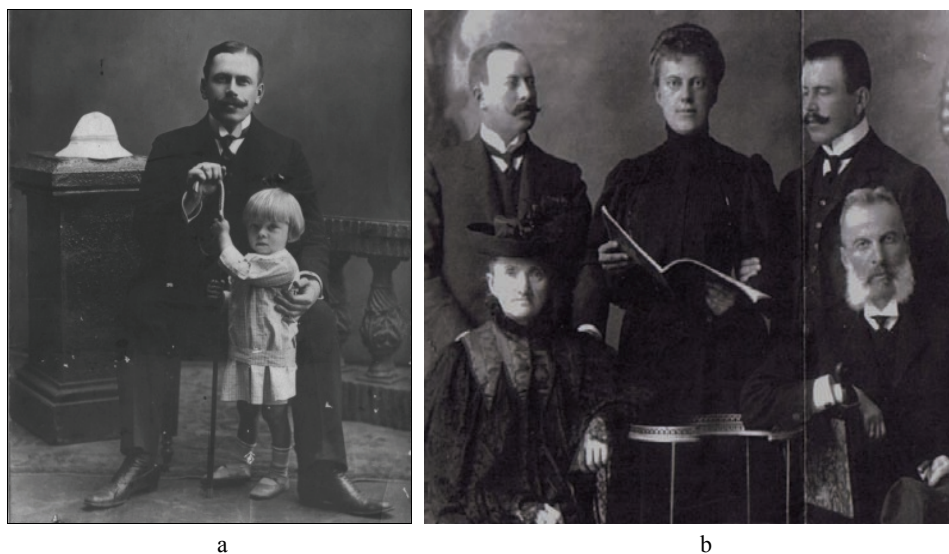
¹⁰ F. Sulmierski, B. Chlebowski, W. Walewski, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa 1880–1904, s. 253.

¹¹ M. Noble, *The Rulikowski Family Heritage Circa 1445–1945 including the memoirs of Antek Rulikowski and Janetta Rulikowska (Ollier)*, mps, 2010, s. 20.

¹² M. Kseniak, *Parki i ogrody dworskie w województwie lubelskim, cz. I. Od Trawnik do Łęcznej wzdłuż Wieprza*, PTTK zarząd wojewódzki, Lublin 1981, s. 57.

¹³ Ibidem, s. 59. W rękach rodziny Stoińskich majątek pozostawał do roku 1819. Właścicielami dóbr po Jacku Stoińskim zostali Dominik Stoiński następnie zaś jego syn Feliks. Po śmierci Feliksa majątek Mełgiew został zlicytowany i podzielony na trzy części. Nowym właścicielem dóbr został Wojciech Wierciński, następnie zaś generał Ludwik Kicki.

¹⁴ Dobra Mełgiew liczyły wówczas blisko dwa tysiące hektarów, z czego 217 ha stanowiła własność prywatna, 28,5 ha łąki, 616 ha lasy, zaś 59 ha nieużytki. (Za: M. Noble, *The Rulikowski...*, op. cit., s. 28).

Ryc. 1. a – Zygmunt Rulikowski z synem Antkiem, początek XX w., b – rodzina Rulikowskich, ok. 1910 r.,
Archiwum Zygmunta Rulikowskiego

Fig. 1. a – Zygmunt Rulikowski with his son Antek, early XX century, b – Rulikowski family, circa 1910,
Zygmunt Rulikowski Archive

Ryc. 2. Zdjęcie rodzinne w ogrodzie, 1932, Archiwum Zygmunta Rulikowskiego

Fig. 2. Rulikowski family in the garden, 1932, Zygmunt Rulikowski Archive

ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY W MEŁGWI PODZAMCZU

Zespół pałacowo-parkowy w Mełgwi Podzamczu reprezentuje barokowy układ francuski „entre court et jardin”. Całe założenie podporządkowane zostało osi, na której zlokalizowano most, bramę i pałac. Ogród został podzielony na dwie części: północy – przed pałacem i południowy (umieszczony za nim), który składał się z tarasu i podłużnego salonu ogrodowego.

Do pałacu prowadziła aleja zamknięta barokową, trójosiową bramą, prawdopodobnie powstałą w II poł. XVIII w.¹⁵ Jej powstanie wiązało się z rozbudową rezydencji wykonaną przez rodzinę Stroińskich¹⁶. Obecnie brama utrzymana jest w stylu późnobarokowym. Pierwotnie poprzedzona była dwuprzęsłowym mostem z ozdobną balustradą. Most powstał około 1920 r. W tym samym czasie bramę przebudowano, w wyniku czego zyskała nową formę architektoniczną¹⁷. Pierwotnie brama była bowiem jednoosiowa, a w wyniku przebudowy zyskała trzy osie (obecnie zachowały się dwie). Środkowa część była znacznie wyższa i szersza od dwóch flankujących je furt. Brama oparta na czworobocznych słupach posiadała skromną dekorację architektoniczną, na którą składały się półkolumny tokańskie, a także ozdobny szczyt, na którym umieszczono herb rodziny Rulikowskich – Korab.

Bramę poprzedzała fosa powstała w roku 1922 w wyniku połączenia północnych stawów, będących pozostałościami po dawnych fortyfikacjach. Fosa była dość płytka i według relacji Antoniego Rulikowskiego często drenowana¹⁸.

Ryc. 3. a – Brama północna wraz z mostem i kordegardą w roku 1922, Archiwum Zygmunta Rulikowskiego, b – stan obecny, fot. K. Boguszewska

Fig. 3. a – North gate with bridge and guard house in 1922, Zygmunt Rulikowski Archive, b – contemporary state of preservation, edited by K. Boguszewska

¹⁵ E. Przesmycka, K. Boguszewska, *Bramy i kordegardy w zespołach dworskich i pałacowych województwa lubelskiego – stan zachowania*, Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, OL PAN, 2011, s. 117–125.

¹⁶ Ibid., s. 54.

¹⁷ M. Noble, *The Rulikowski...*, op. cit., s. 54.

¹⁸ Ibidem, s. 55.

Ryc. 4. a – Brama północna 1920, Archiwum Zygmunta Rulikowskiego, b – stan obecny, fot. K. Boguszewska
 Fig. 4. a – North gate in 1920, Zygmunt Rulikowski Archive, b – contemporary state of preservation, edited by K. Boguszewska

Ryc. 5. a – Brama północna 1920, Archiwum Zygmunta Rulikowskiego, b – stan obecny, fot. K. Boguszewska
 Fig. 5. a – North gate in 1920, Zygmunt Rulikowski Archive, b – contemporary state of preservation, edited by K. Boguszewska

Od wschodu brama graniczyła z nieistniejącym już pawilonem – kordegardą, niewielkim budynkiem założonym na planie czworokąta zwieńczony kopertowym dachem, krytym dachówką. Obiekt ze względu na zły stan techniczny został rozebrany w II poł. XX w.

Pałac poprzedzał prostokątny gazon, podjazd zaś wysypany był żwirem. Regularny układ ogrodu północnego nawiązywał do francuskiego barokowego założenia. Przed pałacem posadzono formowane drzewa iglaste, tzw. topiary.

Za pałacem usytuowany był ogród południowy, który składał się z tarasu i podłużnego salonu ogrodowego wydzielonego strzyżonymi żywopłotami, na którego osi usytuowano fontannę, zaś na jej zamknięciu dwumetrową kolumnę

zwieńczoną urną ogrodową. Kolumna otoczona była niskim kamiennym murem z miejscami do siedzenia¹⁹.

Ryc. 6. Elewacja północna pałacu przed pierwszą wojną światową, Archiwum Zygmunta Rulikowskiego

Fig. 6. North facade of palace before The First World War, Zygmunt Rulikowski Archive

Taras zakończony był kamienną balustradą. W lecie wystawiano tam ciepłolubne rośliny: takie jak: draceny, agawy i różnego rodzaju palmy. Kamienna balustrada nie zachowała się do chwili obecnej.

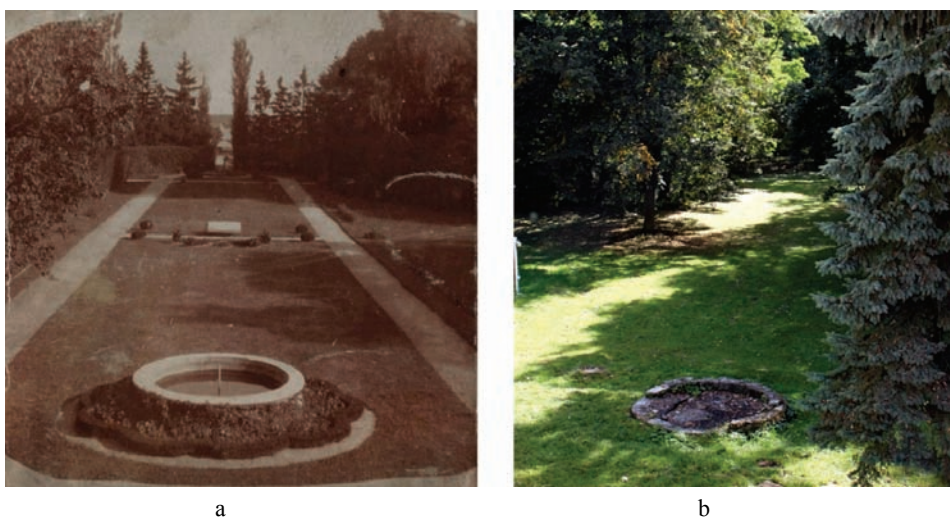
Ryc. 7. Elewacja południowa pałacu przed pierwszą wojną światową, Archiwum Zygmunta Rulikowskiego

Fig. 7. South elevation of palace before First World War, Zygmunt Rulikowski Archive

¹⁹ M. Noble, *The Rulikowski...*, op. cit., s. 51.

Ryc. 8. Elewacja południowa pałacu, stan obecny, fot. K. Boguszewska
 Fig. 8. South elevation of palace, contemporary state of preservation, edited by K. Boguszewska

Ryc. 9. a – Salon ogrodowy, na pierwszym planie fontanna, Archiwum Zygmunta Rulikowskiego, b – stan obecny, K. Boguszewska
 Fig. 9. a – Interior of the south garden with fountain, Zygmunt Rulikowski Archive, b – contemporary state of preservation, edited by K. Boguszewska

Ogród północny połączony był z salonem ogrodowym bramą południową usytuowaną w południowo-wschodnim narożniku pawilonu kuchennego. Brama powstała w drugiej poł. XVIII w. i reprezentuje styl barokowy. Obiekt przekształcony był w XIX i na początku XX w. Jednoosiowa brama, wybudowana z cegły i kamienia, posiadała analogiczną formę architektoniczną do przebud-

wanej bramy północnej²⁰ przez ozdobny szczyt wraz z gzymsem i czworoboczne sterczyny. Oprócz bramy północnej i południowej założenie pałacowo-parkowe posiadało bramę wschodnią. Była to brama prowadząca do folwarku, a dokładnie do budynków stajni. Powstała na przełomie XIX i XX w. Pierwotnie była połączona z oficyną (zachowaną do dnia dzisiejszego) i nieistniejącym już pawilonem.

Ryc. 10. Mełgiew Podzamcze, a – widok kuchni pałacowej, do której przylegała brama ogrodowa, początek XX w., Archiwum Zygmunta Rulikowskiego, b – widok bramy ogrodowej. Fot. K. Boguszewska (2010)

Fig. 10. Mełgiew Podzamcze, a – palace kitchen and garden gate, early XX century, Zygmunt Rulikowski Archive, b – garden gate, edited by K. Boguszewska (2010)

Ryc. 11. Mełgiew Podzamcze – Sylweta pałacu z widokiem wschodniej bramy, początek XX w., Archiwum Zygmunta Rulikowskiego, b – Brama wschodnia, widok od dziedzina, stan obecny, Fot. K. Boguszewska (2010)

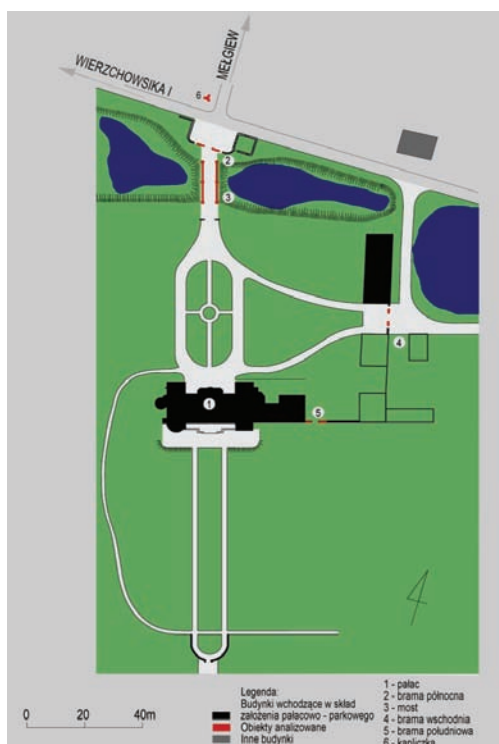
Fig. 11. Mełgiew Podzamcze – Palace and eastern gate, early XX century, Zygmunt Rulikowski Archive, b – eastern gate, edited by K. Boguszewska (2010)

²⁰ M. Noble, *The Rulikowski...*, op. cit., s. 55.

PODSUMOWANIE

Po wojnie znacjonalizowany pałac w Mełgwi adaptowany został potrzeby na szkoły rolniczej, umieszczono w nim także hotel robotniczy oraz spółdzielnię produkcyjną²¹. Od 1956 r. mieściła się tu szkoła podstawowa wraz z gimnazjum. Obecnie założenie pałacowo-parkowe użytkowane jest przez szkołę podstawową i przedszkole. Dawne oficyny pałacowe są obecnie zamieszkałe.

Powierzchnia terenu zespołu pałacowo-parkowy obejmuje dzisiaj niecałe siedem hektarów. Od strony północnej i wschodniej pozostały ślady po dawnych stawach. Zachował się pałac wraz z zabudowaniami gospodarczymi – kuchnią i pawilonem, a także trzy bramy: główną – północną, wschodnią i południową. Przed bramą wjazdową usytuowana została kapliczka pod wezwaniem św. Jana Nepomucena. Analizując zachowane źródła archiwalne, można stwierdzić, iż nie zachowały się widoczne na historycznych fotografiach obiekty małej architektury. W wyniku użytkowania zespołu niezgodnie z jego przeznaczeniem park uległ daleko posuniętej degradacji i przekształceniom.

Ryc. 12. Schemat obecnego planu zespołu pałacowo-parkowego w Mełgwi Podzámczu, oprac. K. Boguszewska

Fig. 12. Schematic plan of Mełgiew Podzámcze estate, edited by K. Boguszewska

²¹ Ibidem, s. 58–60.

Obecny właściciel pałacu, gmina Milejów, nie posiada pieniędzy na kompleksową restaurację zespołu. W roku 2012 pałac wraz z parkiem został wystawiony na sprzedaż. Jak dotąd nie znaleziono kupca, dlatego też zespół nadal jest użytkowany przez szkołę.

Założenie pałacowo-parkowe, mimo że zaniedbane, trwa nadal, przypominając o zapomnianym dziedzictwie kulturowym, jakim były majątki ziemskie odebrane właścicielom po II wojnie światowej. Paradoksalnie to, że nie podzieliło losu pałaców i dworów, które zniknęły z powierzchni ziemi, zawdzięcza właśnie swojemu użytkownikowi, który na własne potrzeby przeprowadzał konieczne remonty, chroniąc tym samym obiekt przed zagładą.

PIŚMIENICTWO

- Kseniak M., 1981. Parki i ogrody dworskie w województwie lubelskim, cz. I. Od Trawnik do Łęcznej wzdłuż Wieprza, PTTK Zarząd Woj., Lublin, s. 57, 59.
- Noble M., 2010. The Rulikowski Family Heritage Circa 1445–1945 including the memoirs of Antek Rulikowski and Janetta Rulikowska (Ollier), mps, s. 20, 28, 50, 54–55.
- Myśliński K., 1974. W monarchii Jagiellońskiej, [w:] Dzieje Lubelszczyzny, t. I, Pr. zb. pod red. T. Mencla, PWN, Warszawa, s. 207, 228.
- Przesmycka E., 2008. Lubelszczyzna wielokulturowość osadnictwa, budownictwa i architektury, Wyd. Polit. Lubelskiej, Lublin, s. 27.
- Przesmycka E., Boguszewska K., 2011. Bramy i kordegardy w zespołach dworskich i pałacowych Województwa Lubelskiego – stan zachowania, Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, OL PAN, s. 117–125.
- Sulmierski F., Chlebowski B., Walewski W., 1880–1904. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Warszawa, s. 253.

Serdeczne podziękowania składamy rodzinie państwa Rulikowskich, a także panu Michaelowi Noble za udostępnienie materiałów ikonograficznych wykorzystanych w artykule. We would like to thank Rulikowski family, and Mr. Michael Noble for providing iconographic materials used in this article.

PARK OF MEŁGIEW PODZAMCZE ESTATE IN THE ARCHIVE OF ZYGMUNT RULIKOWSKI

Summary: The manor estate in Mełgiew Podzamecze is located in the central part of Lublin region, about 20 km from Lublin city. The assumption represents a baroque system called “entre cour et jardin”. Palace and the park is subordinated to an axis running from north to south direction. The axis connects the main entrance – gate, bridge and the palace with courtyard of honor. The purpose of this article is to present the current state of preservation of the Mełgiew Podzamecze mansion and an iconography of early twentieth century, when the owner of Mełgiew Podzamecze were Maria and Zygmunt Rulikowscy.

Key words: Mełgiew Podzamecze, Zygmunt Rulikowski Archive, Lublin region